

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 74 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 74 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ERKEN ÇOCUKLUK VE DEĞERLER EĞİTİMİ EARLY CHILDHOOD AND VALUES EDUCATION

Akif AKTO*
Semra AKTO**

Öz

Toplum ve aile için değerler, düzen-nizam ve intizam açısından önem arz etmektedir. Ahlaki ve dini değerler insanları bir arada tutan bir mahiyete sahiptirler. Günümüzde değerler açısından yaşanan problemlere çözüm noktasında, özellikle okul öncesi çağda başlanarak değerlerin verilmesi önemlidir. Bunun için de bilinçli ve planlı bir değer aktarımına ihtiyaç vardır. Özellikle okul öncesinde değerler eğitimi planlı, programlı bir şekilde yürütülmelidir. Erken çocukluk dönemi tüm gelişim evrelerinde çocukları akademik eğitim ve beceriler açısından koruyup kollamanın yanında toplum için önemli olan değerlere yer vermek de amaçlamaktadır. Çocukların gelişim dönemleri süresince birtakım beceriler kazanması okul öncesinde sorumluluk taşıma, güven, takım çalışması, dürüstlük, iletişim, aldığı görevin hakkını verme ve adab-ı muâşeret gibi nezaket kurallarını kazanmasıyla doğrudan orantılıdır. Nitekim daha önce okul öncesinde değerler eğitimine yer vermek daha çok öğretmenlerin inisiyatifine bırakılırken en son 19. Milli Eğitim Şurada kesin olarak değerler eğitimine yer verilmesi konusu kabul edilmiştir. Okul öncesi eğitim programında eğitime dahil edilen temel değerler, "sorumluluk, saygı, iyilik ve hoşgörü, sevgi, özgüven, yardımlaşma-işbirliği, dürüstlük ve barış"tır. Bu değerler okul öncesinde değerler eğitimi için temel teşkil etmektedir. Bu değerler tek tek ele alıp açıklanarak, erken çocukluk dönemiyle ilişkilendirmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Erken Çocukluk ve Değerler Eğitimi, Değerler, Değerler Eğitimi, Okul Öncesi.

Abstract

Values for society and family are important in terms of order and order. Moral and religious values have a nature that keeps people together. It is important to give values to the problems experienced in terms of values, especially starting from the preschool age. For this, a conscious and planned value transfer is needed. Especially pre-school values education should be carried out in a planned and programmed manner. In addition to protecting and protecting children in terms of academic education and skills in all stages of early childhood, it also aims to include values that are important for the society. The acquisition of certain skills during the development period of children is directly proportional to gaining the rules of courtesy such as taking responsibility, trust, teamwork, honesty, communication, giving the right to the task and manners in preschool. As a matter of fact, while giving place to values education in pre-school was mostly left to the initiative of teachers, it was accepted that the subject of values education was definitely included in the 19th National Education Council. The basic values included in the pre-school education program are "responsibility, respect, goodness and tolerance, love, self-confidence, solidarity-cooperation, honesty and peace". These values constitute the basis for values education in preschool. These values will be discussed one by one and explained, and it will be tried to be associated with the early childhood period.

Keywords: Religious Education, Early Childhood and Values Education, Values, Values Education, Preschool.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 0000-0002-5838-6335, akifdakto@gmail.com

** Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, SHMYO Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Bölümü Doktora Öğrencisi, 0000-0002-0185-1339, semraakto@artuklu.edu.tr

Giriş

Eğitim bireyin doğasının yapılanmasında, değişip ve dönüşmesinde aday bir araçsaldır. Bu araçsallığın ilk temeli ve inşası erken çocukluk döneminde atılır. İlk dönemlerde atılan bu temel bireyin tüm yaşamı boyunca devam eder. İlk yıllar tıpkı bir binanın atılan temeli gibi merkezilik arz etmektedir. Bu dönemin merkeziliği açısından bu dönemde bireye verilmesi gereken bilgi, donanım, yeterlilik ve beceriyi artırmaktır. Bu bağlamda özellikle ilk yılların, bireyin yaşamının sonraki dönemleri için en hayati yıllar olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin ilk yıllarının hayatiliği onun erken yaşlarda bilinçli, nitelikli ve sorumluluğunu bilen biri olarak yetişmesiyle doğrudan ilişkilidir. Araştırmalar çocukların ilk dönemlerinde atılan sağlam temellerin yetişkinlik dönemlerinde onların değer yargılarını, inanç yapısını, alışkanlıklarını, karakter ve kişilik yapısını biçimlendirdiğini göstermektedir. Bundan ötürü, çocukluk yıllarının eğitim programları hazırlanırken hassasiyetle değerler gözetilmektedir.

Okul öncesinde söz konusu değerler, yetişkinlik ve sonrasında dönemlerde bireylerin, toplumun ahlaki kurallarına uygun davranış sergilemesine katkı sağlayacaktır. Okul öncesinde gerçekleştirilen eğitim, değerlere ilişkin yeterlilikler edinmeyi hedeflemektedir. Özellikle çocukluğun ilk evresinde, değerler hakkında bilgi ve edinimlerin temelleri atılmaktadır. Erken dönem çocukların değer gelişiminde birçok kaynak etki etmektedir. Bundan ötürü çocuklara deneyim kazandırmak için ortam oluşturmak onların iyi davranış edinmeleri açısından önem arz etmektedir. İnsan iyi davranışları ve doğru bilgiyi tüm yaşamı süresince öğreniyor olsa da davranış ve bilgilerin tohumunun atıldığı dönem çocukluğun erken dönemleridir. Bütün bunlar bize okul öncesi dönemde değerlerin önemi üzerinde yeniden düşünmemiz, çalışmalar yapmamız gerektiğini göstermektedir.

1. Erken Çocukluk Döneminde Değer Kazanımının Önemi ve Amacı

Değerler toplum ve aile için düzeni sağlayan temel dinamiklerdir. Özellikle ahlaki ve dini değerlerin insanları bir arada tutmada birleştirici rolleri vardır. Günümüzde değerler açısından yaşanan problemlere çözüm noktasında, özellikle okul öncesi çağda başlanarak değerlerin verilmesi önemlidir. Bunun için de bilinçli ve planlı bir değer aktarımına ihtiyaç vardır. Modern dönemde değerler açık ve örtük bir şekilde müfredata dahil edilerek aktarılmaktadır. Bu süreç değerleri okulların bir parçası haline getirmiştir. Bundan hareketle modern günümüzde değerlere yapılan vurgu ve verilen önem artmış onların aktarımına yönelik yöntem ve teoriler geliştirilmiştir. Türkiye’de de bu süreç ilkin ahlak ve karakter edinimi üzerinden sağlanırken modern dünya ile birlikte ülke çapında kongreler ve çalıştaylar düzenlenerek doğrudan değerler eğitimi adı altında eğitimin bir parçası haline getirilmiştir. Hatta 19. Milli Eğitim Şurasında değerler eğitimi okul öncesi dönemde başlanması kararı alınmıştır.

Bireyin kendisini tanıması ve topluma yararlı olacak temel değerleri kazanması değerler eğitiminin amaçlarından biridir. Çocuklara verilecek değerler eğitimi birçok amaç doğrultusunda belirlenmektedir. Çocuklarda tutarlılık, denge halinde olmak ve sağlıklı yaşam gibi bir kişilik kazandırmak belirtilen amaçlardan bazılarıdır. Çocukları ilgi, beceri, yetenek, tutum ve istekleri doğrultusunda eğitmek, gelecek yaşamlarında iyiliği esas almalarını sağlamak koşuluyla üst bir bilgi ve öğrenim düzeyinde yetiştirmek de çocuklara verilecek değerler eğitimin diğer amaçlarından biridir. Günümüzde yaşanan olaylar, veliler ve eğitimciler için ibret alınacak mahiyettedir. Çünkü artık tek başına akademik başarı yeterli değildir. Bilgisel açıdan donanımlı olmak çocuğu yaşamında başarılı kılmada yetmemektedir. Oysaki çocuklara verilebilecek en doğru değerler, onların yaşamlarında bilinçlilik, farkındalık ve özgüven inşa etmektir. Özellikle bu çalışmadaki amaç okul öncesi değerler eğitimin önemini vurgulamak ve çocuğa verilecek değerler üzerinden bir tartışma zemini oluşturmaktır.

Bireylere olumlu davranışlar kazandırmak ve bu davranışları geliştirmek ve sürdürmek için ailenin kilit rolde önemli sorumlulukları vardır. Aile aynı zamanda insanilik, sosyolojik ve psikolojik açıdan uyumluluk ve barışıklık gibi sağlıklı bir karakter edinmelerinde de çocuklara destek olmaktadır. Değer eğitiminin ailelerde çocukların tüm yaşam dönemlerini kuşatacak şekilde ilkeselleştirilmesi, söz konusu değerleri öğrenmek ve davranışlara yansıtarak deneyim elde etmek açısından önemli bir rolü vardır. Erken çocuklukta aile ile paralel bir sorumluluk taşıyan ve benzer yaş gruplarında değer ediniminin önemli olduğu birincil/ikincil bir eğitim yuvası okuldur. Burada kast edilen dönem okulöncesi dönemdir. Onun için çalışmada aile ile okul eşzamanlı olarak ifade edilmiştir. Aralarında ciddi bir farkın olduğuna dair iddialar

ileri sürülebilir. Ancak biz okula yüklediğimiz misyon açısından ciddi fark görmediğimizi ifade etmek isteriz. Bu açıdan aile ile okulun biri diğerinin boşluğunu doldurduğunu, ortak amaçlarının ise erken yaşlardaki çocukların belli kazanım ve donanımlarla yetiştirmek olduğunu ifade edebiliriz. Bu kazanımların en başında ise değer kazanımını gelmektedir. Öyleki bir çocuk doğası gereği değer kazanımını sadece ne aileden alır ne de okul ortamından. Çocuklar aile kadar aileden başka dış çevreye varoluşal olarak ihtiyaçları vardır.

2. Erken Çocukluk Dönemi

0 – 6 yaş dönemini kapsayan erken çocukluk döneminin birden fazla tanımı yapılmaktadır. Yapılan bu tanımlar genel olarak erken çocukluk döneminin içerik, mahiyet, önem, genel amaçlar ve ilkeler açısından dikkatleri üzerine çekmektedir (Doğan, 2008, 235). Erken çocukluk dönemi, çocukların gelişim düzeylerini ve bireysel özelliklerini, uyarıcı etkisi olan zengin ve sağlıklı bir çevreyi, onların duygu, sosyal, zihin ve beden yönünden gelişmişliklerini göz önünde bulunduran bir süreçtir (Artut ve Tarım, 2004, 1). Örgün eğitimde zorunluluğun başladığı döneme kadar duygusal, fiziksel, sosyal, zihinsel ve bedensel yönden çocukların gelişmişliklerini bir yöntem dahilinde anlaşılmasını sağlayan bir süreç olarak da tanımlanmıştır (Arı v.dğr, 2006, 35). Yani erken çocukluk dönemi, çocuğun tüm gelişim alanlarını içine alan kapsamlı bir süreçtir (Gözütok, 2014, 206). Erken çocukluk dönemi, çocuğun kültürel ve ahlaki değerlerini, algılama, kendini ifade etme ve yaratıcılık yeteneğini kazanmasında hayati bir role sahiptir. Bu dönemde çocuklar dikkatli gözlenmeli ve karakter edinimi sağlayan topluma ait değerler öğretime taşınmalıdır. Çünkü buradaki amaç, gerçek ve realistik bir hayata çocukları hazırlamak, iyi bir birey olmanın izlerini taşıyan davranışsal donanımı sağlamaktır. Hayat yolculuğunun ilk adımlarında hem öğrenme ve hem de gelişimin normal standartların üstünde bir hızda olması ve bu dönemin sonraki dönemleri etkilemesi bu dönemin olabildiğince bilinçli değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Dinç, 2002).

Yapılan bir araştırmanın sonuçları incelendiğinde, çocuklar onyediy yaşına vardığında zihinsel gelişimlerinin ½ si dört yaşında oluşmakta, % 30'u dört-sekiz yaş aralığında oluşmakta, % 20'si ise sekiz-onyediy yaş aralığında oluşmaktadır. Hatta okulda çocukların onsekiz yaşına kadarki başarılarının yüzde otuzu ilk altı yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir (Bloom, 2004, 87). Bu dönemde çocuklar eğitilirken bilinçli ya da bilinçsiz yaklaşım onların yaşamını rahatlatılabildiği gibi ciddi birtakım problemlerin kaynağı da olabilmektedir. Yani bu dönem birçok yönden kritik bir dönem olarak nitelendirilebilir. İlk altı yaşın kritik değeri göz ardı edilmemelidir. Çünkü sonraki yıllarda çocukların yaşamı bu temellerle zıt orantılı değil, aynı yönde bir gelişim gösterme olasılığı daha yüksektir. Çocukların değer ve bedensel eğitimi açısından bu paralellik ebeveynler tarafından çokça gözlenmiştir. Çocuğun doğumunu izleyen ilk yıllar insan kişiliğinin de temellendiği yıllardır. Bu nedenle bu dönemde çocukları yakın takibe almak, gereksinimlerini uygun yöntemlerle karşılamak önemlidir.

Yetişkinlerin, gerçek ihtiyaçlarını bilmeden çocuğa zamansız ve bilinçsizce dikte ettikleri şeyler, çocuğun sonraki yıllarında yaşamlarını zorlaştıracaktır. Oysaki çocukların yaşamını kişilik ve karakter öğretimiyle desteklemek çocuk eğitimi için ilkesel bir gerekliliktir. Çocuğun planlı ve programlı eğitim öğretim olan örgün eğitimle eğitim almaya başlayıncaya kadar, çocuğun sorumluluğu öncelikle aileye ve ona zaman ayıran akrabalara ve bazen de bakıcılarına aittir. Yetişkinler ve eğitimciler olarak unutmamız gereken şey, çocukların dinamik oldukları ve özgün birer varlık oldukları, bu özgünlükle beraber onların bir önceki ve bir sonraki evreden etkilendiğidir (Yavuzer, 2011, 67-68). Erken çocukluk dönemi çocukları, bir yandan bilişsel, ahlaki alanda ve dil alanında ilerlemeler kaydederken, diğer yandan da toplumsal davranışsal ve kişilik özelliklerini geliştirmeyi sürdürürler. Bu süreçte çocukların doğru davranışlarını pekiştirmek yanlış davranışlarını da duruma göre ya görmezden gelmek ya da doğru müdahale ile düzeltmek gerekir (Gözütok, 2002, 200).

3. Değerler ve Değerler Eğitimi

Değerler, bireyin öz kapasitesini, açığa çıkaran manevi bir olgu olduğu söylenebilir. Birçok kültürde iyi karşılanan ve kabul gören değerler bireyin düşüncesi, sorumluluğu, sabrı, merhameti, adaleti ve dürüstlüğü ile doğrudan ilişkilidir. Kişi için değerler ancak içsel olarak benimsendiği zaman bir amaca, bir hedefe dönüşebilir. Değerler, hedef, amaç, yargı ve pratiklerimizi yüksek bir gayeye taşımak kaydıyla, bizden nasıl bir birey olmamız ve nasıl davranışlar sergilememiz gerektiğini belirleyecektir (Bolay ve Kaymakcan, 2007). Değerler bireyin düşünce ve duygularının zemini oluşturur. Diyelim ki; 'sağlık' bireyin hayatında yaşayan bir değerdir. Bu birey düşüncesinde, duygusunda ve davranışlarında sağlıklı olana

yönelecektir. Yemesinde içmesinde, günlük faaliyetlerinde bu değer ona yön verecek ve sigarayı bırakacaktır. Canı çok istese bile, kendisiyle tutarlı olmak için sigara içmeyecektir. Yani kısaca değerler bizi 'doğru' kabul ettiğimiz düşünce, duygu ve davranışlara yönlendirir.

İnsan doğasında değerler ve dürtüler olmak üzere iki temel bileşen vardır. Değerler insanın edimlerini elde ettiği kültür ve toplum yasalarını kendi üstünde gösterirken, dürtüler ise doğal eğilimlerdir ve çoğunlukla doğuştan gelirler. İnsanda var olan irade ve akıl insanın daha önce özümlediği kültürel ve toplumsal birçok şeyi yerinden oynatabilir. Onu değişim-dönüşüme uğratabilir. İnsanın algısal ve bilişsel potansiyelinde, olgu veya realite, değerler ve mana bir değerinin eksikliğini gideren farklı kategorilerde yer alırlar. Bu durumun sonuçları itibarıyla yaşam pratiklerimiz kötü-iyi, yanlış-doğru, çirkin-güzel gibi zıt kutuplarda değer ifade eden yeni anlam çeşitleriyle doludur. Akıl ve duygular realist dünyayla iletişime geçerken, duygular ve kalp ise bireyi ve tüm dünyayı da içine alan mana içerikli amaçların izini sürer (Sağnak, 2004, 101-122).

Psikologlara göre, değer olgusu insan için davranışsal bir tercihtir ve çoğunlukla insan yaşamının ilk dönemlerinde gelişim basamakları vasıtasıyla kazanılır (Sağnak, 2004, 101-122). Sosyologlara göre değerler, normatif hüküm verici bir özellik taşırlar ve toplumda herkes tarafından kabul gören ideal bir statü taşırlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde değerler köklü bir norm özelliğini barındırmaktadırlar (Turan ve Aktan, 2008, 227-259). Her toplum ve her çağda yetişenler, yetişmekte olanlara değerlerini aktarma çabası göstermiştir. Fakat günümüzde değerlerden daha çok değerlerin hangi yöntemlerle aktarılacağı tartışılmaktadır. Bu tartışma çocuklarımıza değer öğretimi konusunda bizi yanlışlara götürebilecek olan bir tartışmadır. Değerlerin doğru olup olmadığını yetişkinler olarak tartışsak bile şunu bilmeliyiz ki; temel insani ve evrensel değerler aynı zamanda bütün inanç sistemlerinin de onayladığı değerlerdir (Mehmedoğlu, 2005, 18). Oysa geleneksel anlayışta değerler daha çok ahlaksal, dinsel ve ideolojik bağlamda konumlandırılır (Çağlar, 2003, 309).

Uzun vadeli sürdürülebilir toplumsal bir huzur için değerlerin gelecek kuşaklara miras bırakılması gerekir. Bu konuda en etkili başlangıç ailedir. Çocuk dünyaya geldiği anda itibaren ilk iletişime girdiği kişiler anne babasıdır. Aslında değerler insan yaşamının gerekli ve evrensel bir parçasıdır. Zira her yerde insanlar ortak sorunlara karşı karşıya gelmektedirler. Tüm toplumlarda insanların ne yapıp ne yapmamaları ya da hangi değerli şeyler için mücadele edileceği ve insanların ne tür hak ve sorumluluklarının olduğuna dair, iletişimlerinde ortak kurallar ve diller vardır. Ancak temel sorun değerler eğitiminde kilit rolü oynayan aile kurumlarının ciddi anlamda yara almış olmasıdır. Nitekim ailevi çevre, çocukları sadece genetik olarak etkilememekte, aynı zamanda ahlak, din, sosyal ve psikolojik açılarından da ciddi oranda etkilemektedir (Köylü, 2010, 228). Tabi ki sivil toplum kuruluşları, din hizmetini sürdüren kurum-cemaatler ve okullar da çocuk eğitiminde sorumlulukları vardır. Çünkü insanların iyi ahlaki karaktere kendiliğinden sahip olmaları çok zordur. Değer edinimini, ailede ebeveynler sağlarken, okullarda ise öğretmenler sağlamaktadır. Değer ediniminin en etkili yolu eğitimcilerin rol model ve özdeşlik süreçlerinden çocukları geçirmeleriyle mümkündür. Bundan ötürü, değerler eğitimi sürdüren tüm eğitimciler çocuklara davranışsal olarak iyi, kararlar açısından ahlaki ve alışkanlıklar söz konusu olduğunda ise pozitif bir tavır/tutum ortaya koymalıdır (Hökekleli, 2012, 288).

Değerler eğitimi, değerleri ayırt etmeyi ve yaşama geçirmeyi öğrenme olarak da algılayabiliriz. Milli Eğitim değerleri, bireysel olarak ahlak ve maneviyat, mutluluk, toplumsal olarak huzur, sosyallik ve birliktelik gibi temel dinamikleri eğitime taşımak olarak yorumlamaktadır (MEB, 1991, 20-22). Değerlerin eğitimsel özelliği kişinin öz benliğini kendisi olarak tanıması, kendi özüyle barışık olması, akli melekeler ve pratiklerde tutarlılık içinde olmasını gerektirir. Bu da bilinçsel ve yöntemsel olarak eğitim ortamının varlığıyla daha çok icra edilebilir. Lickona göre (Lickona, 1991, 20-22) değerlerin eğitimsel özelliği modern dönemin eğitim için ilk sıralara aldığı bir konudur. Modern yaşamda, ahlakilik sorunu, doyumsuzluk, hilekarlık, suç ve potansiyelindeki tırmanış, intihar vakalarındaki artışlar gibi toplumun maddi manevi huzurunu kaçıran durumlar değerlerin eğitime taşınmasını zorunlu kılmıştır (Çengelci, 2010, 4-5).

Değerler eğitime taşınırken aile ve okulun merkeziliği ve birlikteliği göz ardı edilmemelidir. Bunlara ek olarak arkadaş grubu ve medyayı küçümsemek gerekir. Çünkü tüm bu bileşenler değerlerin mahiyetini değiştirdiği gibi onların insandaki edinimini de ciddi bir şekilde etkilemektedir. Değer olgusu her ne kadar eğitim-öğretime konu olsa da eğitimsel açıdan değer aktarımı kolay değildir. Geçmiş dönemlerde birçok değer aktarımı yaşantılar vasıtasıyla gerçekleşirken, günümüzde değer edinimini olumsuz etkileyen farklı uyarıcılardan kaynaklı olarak artık salt yaşantılar kifayet etmemektedir. İnsanda ve özellikle de çocuklarda değer sistemine olumsuz etkileyen ve değiştiren olay ve olgular çeşitlendiği için

değerler eğitiminde başta okul ve aile olmak üzere tüm eğitim mekanizmalarının profesyonel bir çaba sarf etmeleri elzemdir. Bundan ötürü değer gelişimini gelişi güzel rastlantısal, kontrol edilemeyen insan doğasına aykırı bir sürece ve oluşuma bırakılmamalıdır (Gömleksiz, 2007, 728-729).

Çocukların değer eğitiminde olumlu ya da olumsuz rol oynayan en önemli faktörlerden biri de hiç şüphesiz ebeveynlerinin çocuklara karşı olan tutumlarıdır. Anne-babalar, çocuklarının karşılıklı saygısızlıklarından, değer tüketimlerinden, yanlış iletişim kurmalarından ve şiddet içerikli pratiklerinden haz etmezler. Genel olarak da bu tür sorunlu tavır ve tutumların çıkış noktasını da donanımlı ve değer içerikli bir eğitim süreciyle mümkün olduğuna inanmaktadırlar. Bu alanlar, kafamızdaki evren fikri ve bunun içerisindeki yerimiz, algıladığımız çirkinlik ya da güzelliğin neliği, değerlendirdiğimiz ve hakikati de barındıran entelektüel standartlarımız ve bizi diğerleriyle bir yapan toplumsal bağlarımızdan oluşur (Hökeleklive Gündüz, 2007, 385). Bu duruma kültürel farklılıklar etki ettiği gibi, aile bireylerin yetişme tarzı da kendi anne babalarından gördükleri tutum ve davranış özellikleri de etkili olmaktadır (Köylü, 2008, 235). Bu konuda örnek ve rol model alınacak aile tipleri vardır. Kendi çocuklarının değerleri içselleştirerek kabul edip önemsemesi için emek vermektedirler. Umursamaz ve otoriter aile tiplerinin değer edinimi için yaşam pratikleri amaçsız kalacağı gibi verecekleri eğitimin de ciddi bir anlamı olmayacaktır. Aynı zamanda bu aileler çocuklarının örgün eğitimde de farklı sorunlarla yüzleşmelerine neden olacaklardır (Yörükoğlu, 1983, 49). Değerler eğitimi programı kapsamında çocuklara hangi değerlerin verileceği, verilecek değerlere uygun eğitim ortamı önceden planlanmalıdır (MEB, 2004). Okulöncesinde gelişim evrelerinin tümünü akademik beceri ile eğitmek ve güçlendirmek amaçlanır. Bundan ötürü de değer olgusunun eğitimi, özümsemesi ve pratiklere yansımaları için yöntem geliştirilmelidir (İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2011, 4).

Değer kazanımında gelişimin farklı evreleri göz önünde tutulması gerekir. Okulöncesinde değer edinimi sosyal, bireysel ve ahlaki tüm alanları kapsamalı ve biri diğerinden bağımsız değerlendirilmemelidir (Arıkan, 2011, 9-10). Bu süreçler doğru işletilirse çocuklar yetişkinlik temellerini doğru inşa edebilecek, içinde büyüdüğü toplumsal kimliği daha iyi anlayabilecek ve bundan hareketle de dünya çapındaki değerleri pozitif algılayıp benimseyecektir. Bunun için de eğitimci statüsü olan her bireyin desteği alınmalı, medya araçlarından da yararlanarak farkındalık oluşturulmalıdır. Tüm bunlar için gerekli resmi düzenlemeler yapılmalıdır (MEB, 2010). Çocuklar örgün eğitim açısından değerler hakkında ilk bilgileri okulöncesinde alırlar ve bu süreç bir yaşam boyu devam eder. Değer eğitimi açısından erken dönemde atılan sağlam temeller çocukların ileriki yaşamlarında onların yolunu aydınlatacak ve mutlu olmalarını sağlayacaktır (Balat ve Dağa, 2009, 9). Değer aktarımında aile, okul, akran toplum, medya ve örtük programın etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü gençlik dönemi tüm bu bileşenleri bir diğeriyle karşılaştırmaktadır (Taylor, 1996, 131). Okul öncesi eğitim programında eğitime dahil edilen temel değerler, okul öncesinde değerler eğitimi için temel teşkil etmektedir. Bu değerleri aşağıda tek tek ele alıp açıklayacağız.

3.1. Sorumluluk

Okul öncesi eğitim programına eklenen ve birçok değeri de kapsayan değerlerden biri sorumluluktur. Sorumluluk değeri aynı zamanda farklı değerler içinde de vurgulanmalıdır. Bir değer türü olarak sorumluluk'un çocukların gelişim ve yaş seviyeleri dikkate alınarak kazandırılması önemlidir. Eğitim sürecinde sorumluluk değerinin pratikte uygulanıp uygulanmadığı gözetilmelidir. Yaş ve gelişimlerine uygun sorumluluk almak isteyen çocukların isteği geri çevrilmemelidir. Sorumluluk, diğer değerlerin de gelişimine yardım eden temel bir değerdir. Çocuklar için sorumluluğun anlamı, kendi görev ve yükümlülüklerinin farkına varmasıdır. Erken yaşlardan itibaren sorumluluk davranışı, insan yaşamına değer verme, insanlara yararlı olma, kendinin ve diğerlerinin varlığına saygı duyma, başarı ve mutluluğa ulaşma gibi doğru temeller üzerine biçimlendirilmelidir. Çocuklar, sorumlulukla ilgili ilk izlenimlerini, temel gereksinimlerinin karşılanması sırasında gösterilen sevgi, ilgi ve diğer olumlu davranışlardan edinirler. Erken dönemlerde sevgi, ilgi ve güven olan bir ortamda büyüyen çocuklarda, gelecekte sorumluluk taşıyabilecek bir kişiliğin temelleri de atılmış olur (Arıkan, 2011, 82).

Sorumluluk değeri, çocukların öz denetim kazanmalarına ve çevreye adapte olmalarına gerekli koşulları sağlamaktadır. Sorumluluğun gelişiminde, başkalarının gereksinimlerinin farkına varmak önemli bir adımdır. 3-4 yaşlarındaki çocuklar, gününbirlik alışkanlara bağlı küçük sorumlulukları ve onlardan istenen basit görevleri yerine getirmekte zorlanmaz. 5-6 yaşlarında ise, çocuklar yaptıkları davranışların kendilerinin ve çevredekilerin nasıl etkilendiğini fark ederler. Çocukların dönemlere göre bu özellikleri göz önünde bulundurularak sorumluluk kazandırılabilir. Çocukların arkadaşlarıyla yaptığı grup çalışmalarını

onları sorumluluk konusunda güdüler. Çocuklar grup etkinliklerinde birlikte karar verme, seçim yapma ve ortak amaç belirleyip gerçekleştirme konusunda çalışmalarda bulunurlar. Her çocuğun grup içinde belli bir sorumluluğu vardır. Etkinliğin sürdürülebilmesi ve tamamlanabilmesi için her çocuğun üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekir. Bu durum, çocukta sorumlu davranma anlayışını destekler (Arıkan, 2011, 83).

Sorumluluk edinimi çocuklarda özgürlük kavramıyla paralel ele alınmalıdır. Sorumluluk mesajını doğru yaklaşımlarla almalıdır. Eğer çocuklara bir sorumluluk verip karşılına engeller çıkarılırsa çocuk bu durumu "ben bu sorumluluğu istenilen düzeyde yerine getiremem" mesajı olarak algılayabilir. Özellikle dikkat edilmesi gereken bir husus ise, verilen sorumluluğu ifa eden bir çocuk ödüllendirilmemelidir (İl Millî Eğitim Müdürlüğü, 2011, 14). Zaten bir şeyin gereği neyse onu yapmıştır. Onun en büyük ödülü sorumluluğu yerine getirme sevincidir. Yetişkinlikte bu sevinç vicdani huzura dönüşür. Çünkü sorumluluk, güven, duyarlılık, doğru sözlü olma, dikkatli olmak ve önemsemek gibi ciddi duruş sergilemeyi zorunlu kılar. Sorumluluk hakkının ve değerinin yükü yaşa bağlı olarak orantılanırsa daha doğru sonuç alınır. Çünkü çocuklar, sorumluluk almaktan hoşlanırlar özellikle yaşına uygun ve doğru bir sorumluluk verilmişse daha keyifle o sorumluluğu yerine getirirler. Sorumluluk verilen çocuk, kendisine güvenildiğini, inanıldığını ve kapasitesine bir gönderme yapıldığını düşünerek, yeteneklerini ve gücünü harekete geçirir. Öte yandan güçlerinin üzerinde bir beklenti içinde olmak ile sorumluluk vermemek, çocuklardan bir şey beklememek de bir o kadar yanlıştır. Bu tarz bir tutumda en çok zarar gören çocuktur. Çünkü sorumluluk değerini edinmesi zorlaşır (Aydın, 2003, 83). Örneğin çocuklara sınırları belirlenmiş bir sorumluluk olan seçme hakkını vermek sorumluluk değerini edinmede kayda değer bir gelişme olur. Bunun ardından çocuğun yaş ve gelişim özelliklerine göre belli konularda söz hakkı tanınarak tüm sorumluluk ona bırakılabilir. Çok küçük çocuklar bile, beceri ve olgunluk düzeylerine göre bazı küçük sorumlulukları yerine getirebilirler. Fakat, onların ne tür bir sorumluluğa hazırbulunuşlu olduklarını tespit etmek için onların sınırlarını bilmek ve onları çok iyi tanımak büyük önem arz eder.

Çocuklara hazırbulunuşluk sınırlarının dışında sorumluluk vermemek gerekir. Unutulmaması gereken belki de en önemli konulardan biri çocuklardaki sorumluluk davranışının bir anda gelişmediğidir. Yetişkinlerin çocuğa ve diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri, çocuğa olumlu yaşantı sağlanmasında çok önemlidir. Çünkü çocuk için hemen hemen her konuda olduğu gibi sorumluluk kazandırma konusunda da model yetişkinlerdir. Çocuk bir şey öğrenirken önce gözlemler. Sonra taklit eder. O davranışın çocukta kalıcı olup olmamasında tamamen yetişkin vereceği tepki ile orantılıdır. Yani çocuk bir davranışta bulunduğu zaman yetişkinler tarafından pekiştirilirse o davranış kalıcı olur. Çocuğun bütün eğitiminde olduğu gibi sorumluluk kazandırmada da dikkat edilmesi gereken şey çocuğu iyi tanımak, kritik süreçleri baz almak ve bir sorumluluk verirken gerçekten çocuğun onu kaldıracabilecek olgunluk ve hazırbulunuşluk düzeyinde olup olmadığını iyi bilmektir. Ayrıca birçok değer gibi sorumluluk da küçük yaşlarda kazandırılması gereken bir değerdir.

3.2. Saygı

Saygı, değer ediniminde çocukların kazanması gereken önemli bir değer türüdür. Saygı, çocukların öncelikle kendilerinden başlaması gereken bir değer türüdür. Önce kendine saygı duymak önemli bir başlangıçtır. Çocuklar kendilerinden başlayarak toplum, aile ile devam eder ve nihayetinde evrensel düzeyde saygıyı düşünce dünyalarına almış olurlar (Yazıcı, 2008, 31-32). Saygının temelleri çok erken dönemlerde atılır. Her bebek dünyaya geldiğinde farklı mizaç özelliklerine sahiptir. Bebeklerin beslenme, uyku, hareket etme ve çevreye uyum sağlama süreçleri birbirinden farklıdır. Doğduğu günden itibaren çocukların gelişim özelliklerine ve gereksinimlerine duyarlı bir çevre oluşturmak saygının karşılıklı olarak öğrenilmesinde önemlidir (Arıkan, 2011, 86). Öyle ki bebek yaşta bu değer kendini hissettirmektedir. Örneğin bebek, ebeveynin kendisini gerçekten sevdiğini, onlara bir ağırlık olmadığını, rahatsızlık vermediğini gerçekte hissederse, kendisine ve çevresine karşı güven duyar (Pighin, 2005, 20). Tıpkı bir beslenme örneğinde olduğu gibi, çocuklar saygı değerinden ne oranda maddi-manevi gıda alırsa, bedeni ve ruhsal açıdan o kadar güçlü ve sağlıklı olur. Bundan dolayı, aile, toplum ve okul saygı değerinin edinimi için vazgeçilmezdirler. Tabi ki burada büyük görev eğitim sisteminindir. Bir ailede her bireyin haklarına değer veriliyorsa o ailede saygı daha kolay kazanılır. Otoriter ve baskıcı bir aile veya toplumun tutumları kısa vadede sonuç alınır gibi gözükülebilir, ancak uzun vadede olumlu sonuç alınamadığı ortaya çıkacaktır. Ailenin kendi çocuklarıyla güçlü, pozitif ve sürekli bir iletişim ağı içerisinde olması saygı değerinin edinimi için hayati değeri vardır (Loomans and Loomans, 2005, 25). Değerlerin temelini ilk atıldığı yer olan aile,

eğer saygı değerinin edinimini eksik ya da yanlış oluşturursa sonradan düzeltilmesi imkânsız sonuçlarla karşı karşıya kalınabilir.

Öte yandan saygı sadece aile ortamında verilecek bir değer değildir. Özellikle okullar daha doğrusu öğretmenlere de büyük görevler düşmektedir. Öğretmen tarafından saygı kazandırılırken, öğrencilere pozitif mesajlar verilmeli, onlara saygı hak eden bir varlık oldukları hissettirilmelidir. Böyle bir durumda okul ve ders ortamı saygı değeri için birer uygulama alanı haline gelmelidir. Özellikle okul öncesi dönemi çocuğuna saygı öğretilirken daha çok şiir, tekerleme, şarkı, oyun, parmak oyunu, hikâye vs tarzında etkinlikler kullanılabilir. Bu durumda O çocuk bizzat yaparak yaşayarak öğrenmiş olur. Mesela çocuğa anne-babaya saygıyı öğretmede bir etkinlik düşünürsek bunu bir hikâye yoluyla çok güzel verebiliriz. Hikâyemizde anne-babanın sözünün dinlenmesi gerektiği, anne-babaya asla kötü söz söylenilmemesi, onlara yardım etmenin gerektiği vs tarzında anlatılabilir (Özeri, 2011, 233).

3.3. İyilik ve Hoşgörü

İyi bir birey olarak çocuklarını yetiştirmek, belki de tüm ebeveynlerin birincil arzusudur. İyilik hasleti aslıyeti itibariyle varoluşsal olarak doğada zaten mevcuttur. İnsan doğasının da mutluluğunun kaynağıdır. Bu mutluluk çift taraflı olarak cereyan eder. İyilik edeni de edileni de birlikte mutlu eder. Hatta iç içe geçmiş daireler gibi büyüye büyüye yayılır ve kendi gibi yeni iyiliklere de zemin oluşturur. Ne ekersen onu biçersin türünde bir durum gerçekleşir. İnsan, niyetinde, hayalinde, düşüncesinde, davranışlarında ve yapıp ettiklerinde ne tür bir profil çizdiyse onu karşılık olarak bulur. Psikolojik terminolojide buna benzer bir geri dönüş prensibi mevcuttur. İyilik değeri, belirli ve bilenen maddeden ibaret değildir. Tebessüm etmek, bir gül uzatmak, gülyüzlü olmak, güzel söz sarf etmek vs. tüm bunlar birer iyilik değeridir. Çocuklarda potansiyel olarak var olan iyilik gücünü açığa çıkarmak öngörülmesi tahmin edilemeyen çok yararlı veriler ortaya çıkarabilir. Geleneksel alışkanlıklarla çocuklarımızı olumsuzluklara karşı hazırlamak ya da iyiliğin sürekli kendi çocuklarımızdan çıkmasını yanlışlamak ve bazen de diğer çocuklar bizim çocuklar için iyilik yapsınlar demek doğu bir tutum değildir. Çünkü iyilik'in kendisi zaten özü itibariyle mutluluk kaynağıdır. Diğer bir nokta ise, çocukları koşulsuz karşılık beklemeden bir iyilik yapmaya yönlendirmek ve bu yöntemle mutlu olmalarını sağlamak gerekir. Bir de çocuklara empati kurmayı öğretmek lazım. Empatiyle çocuklar, sosyal yaşamda karşılaştıkları diğer çocukların ihtiyaçlarını, hislerini ve nedenselliğini anlayacak bir yetenek edinirler. Bu yetenekle çocuklar arkadaş çevrelerinin neler hissettiğini anlayacak ve onlar için çaba içerisine girecek bir idrak kazanmış olacaktır. Bu çeşit eğitim egzersizliğiyle çocuklar karşıdakini mutlu edecek iyilikler yapmaktan keyif alacak bir beceri geliştirerek içlerinde kötülüğün tohum ekebileceği bir zemin kalmayacaktır (İl Millî Eğitim Müdürlüğü, 2011, 18).

İslam literatüründe insanlara iyilik yapmak, onlara yardım etmek övülmüştür. İslam'ın özü zaten bu tür ilkeler üzerine inşa edilmiştir. İslam'ın sahabeyi, bu derece öğrenmeye ve yaşamaya istekli hale getirmesi onların sonraki nesiller için güzel örnekler sergilemelerine etki etmiştir (Gözütok, 2012, 32). Bu hususta yarışan Muhacir ve Ensar'dan Allah'ın hoşnut olduğunu belirten ayetler (Tevbe, 9/100) ile Hz. Peygamber en hayırlı olanların kendi çağında olanlar olduğunu ifade eden hadisler (Müslim, Fedailu's-Sahabe, 213, 215; Ebu Davud, Sünnet, 9) sahabeyi örnek alınacak bir konuma getirmiştir (Gözütok, 2012, 32-33). Yüce Allah, Kur'an'da iyilik yapmayı emretmektedir: "Gerçek şu ki, Allah, adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder" (Nahl 16/90). Din-i Hak zayıf ve muhtaç insanlardan tutun diğer tüm canlı varlıklara kadar iyiliği öğütlemiştir. Kur'an'da: "iyilikler kötülükleri giderir buyrulur iyilik ve yardımlaşma üzerinde durulmuştur. Sadaka ve zekat örnekleri yardımlaşma ve iyilik için verilecek en iyi örneklerdendir. Hz. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: "Her iyilik sadakadır." (Ebu Davud, Zekât, 32) buyurarak insanları iyilik yapmaya teşvik etmiştir.

İyilik hoşgörü ile birleşince, toplumda birlik ve beraberliğin devamlılığını sağlamada önemli bir ahlaki değeri oluştururlar. MEB Okul öncesi Eğitim Programında çocuklarda hoşgörüyü geliştirmeyi amaçlayan özel bir amaç vardır. Sosyal-duygusal gelişim alanında yer alan bu amaç ve ilgili kazanımlardan bazıları;

1. Hata insani bir durumdur ve herkes hata yapabilir anlayışındadır.
2. Hatalarını kabul edip itiraf ederler.
3. empati kurarak duygularını açığa vurur.
4. Arkadaşlarının yanlışlarını uygun bir dille söyler.
5. Bir başkasının da yanlışına anlayış gösterir.

Tüm bu kazanımlar çocuklarda hoşgörü değerini amaçladığı gibi onlardaki merhamet kuvvesini de canlandırmıştır (Arıkan, 2011, 107). İnsan mutlaka hata yapacaktır. Küçük yaşlarda deneme-yanılma yoluyla öğrenmenin önemli etkisi bilinmektedir. Dolayısıyla çocuklara hata yapma şansını tanımak ama hatalardan da ders almayı öğretmek çok önemlidir. Önemli olan hata yapmamak değil, yapılan hatadan ders alıp onu tekrar etmemektir. Bu değer kazanıldığı takdirde, çocuklar başkalarına ve kendilerine karşı daha anlayışlı olacak, toplum huzura kavuşacaktır. İyilik ve hoşgörünün temelleri daha çocukken atılmalı. Böyle olduğu takdirde bu değer anlam kazanacaktır. Yoksa belli bir yaşa gelmiş ama bu değerlerden yoksun birine kalkıp bunları öğretemezsiniz. En azından istenilen düzeyde olmaz. Bunun en güzel örneği de kritik dönemde kazanılmayan bu davranışlar sonraki dönemlerde her ne kadar eğitim yoluyla eğitimciler tarafından çocuklara kazandırılmak istense de bir türlü istenilen sonucun alınmamasıdır.

3.4. Sevgi

Sevgi varoluşun en büyük anlamını açığa çıkaran yokluğunda tüm varlığın karanlıkta kaldığı eşsiz bir değer türüdür. Sıcak bir yakınlık ve bağ gösteren bir duygudur. İnsan ilk sevgiyi annesinin dokunuşuyla hissetmeye başlar. Bir insanı diğerine yakınlaştıran enfüsi duygularla ona kenetleyen manevi eğilime sahip etkililiği epeyce güçlü olan doğal bir eğilimdir. İnsanın sahip olduğu şefkat, sempati, güven ve dostluk gibi birçok doğal eğilimlerde sevginin payı büyüktür. Kaynaştırma özelliğiyle sevgi değeri insanları bir diğerine karşı yakınlaştırır ve bir bütün haline getirir. Eğer sevgi değeri doğru yöntemlerle gösterilmiş olsa bir birey sevgiyle bir başka varlıkla kendi bireyselliğini ve bütünlüğünü tüketmeden bütünleşmeyi mümkün kılar (Hökelekli, 2012, 253-254). İnsan sevgi değeriyle öznel kimliğinin ve dışa dönük kimliklerin manevi-ruhsal olarak kemale erdirmek maksadıyla benliğini genişletmiş olur (Peck, 1992, 81). Bu yaklaşımlar sevgi değerinin de sürçsel olduğunu vurgular ve sevmek ya da sevilme her durumun da insanın ruhsal doğasını pozitif açıdan geliştirdiğini gösterir. Bundan dolayı sevgi değeri, bir insanı diğerinden farklılaştıran, insanın karanlık tarafını yok edip aydın tarafıyla bireyi diğer bireylerle birleştiren etkin bir kuvvedir (Fromm, 1985, 29; Fromm, 1995, 92-93).

Çocuklar sevgiyi pek çok aramaktadırlar. Sevgide doyum elde eden insanların aile ortamında ya da başka bir ortamda başta kendileri olmak üzere başkalarını da sevmek için sıra dışı enerjileri ortaya çıkar. Özellikle de sevgi çeşitli ve koşulsuz aktarılmışsa bu durum daha da pekişir. Sarılmak ve öpmek gibi fiziki temasla sevgi değerinin sıcaklığı daha da iyi hissettirilir. Çocuklara yaptıkları, ettikleri ve söylediklerine onay verip takdir etmek, ruhlarını okşayacak sözler söylemek onların temel ihtiyaçlarıdır. Tabi ki onca pozitif yaklaşıma rağmen çocukların yanlış davranış, tavır ve tutumları da olacaktır. Böylesi bir durumda çocuğun kendisi hiçbir zaman konu edilmemeli, yapıp ettikleri ve davranışları öne sürülerek yaklaşım geliştirilmelidir. Sevgi çocuklara salt bir duyguymuş gibi benimsetilmemeli, bir o kadar da bir değer olduğu öğretilmemelidir. Sevgi değeri eğitime taşınırken merhameti saygı ve emekle kesiştiği noktalara ilişkin etkinlikler öncelenmelidir. Sevgi değeri okulöncesinde öğretilirken ilkin bitki, hayvan ve çevre sevgisi kazandırılmalıdır. Çocuk medyasında şiddeti andıran ve sevgiyi de çağırıştırmayan yapımlara teenni ile bakılmalı, yeri geldiğinde çocuklarla bu konuların yanlışlığı hakkında bilgilendirilmelidir. Bu tür medya yayınları yerine alternatifler bakılmalı sevgiyi tema haline getiren yayınlar tercih edilmelidir (Ay, 2015, 48; Bilgin, 1986, 21). Çocuklar sevgi değerini pratik etmeye ve ait olma duygusunu yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Eğer bu iki unsur yerine gelirse çocuklar hem hem gelişir hem de başarılı olurlar. Çünkü duyuş, biliş ve fizik gelişiminde sevgi önemli bir rol üstlenir. Çocuklar sevgiye doycakları koşullarda büyütülürse, üretken, yaratıcı ve yapıcı bir karaktere bürünürler. Çocuklar sevgi değerinin yaşandığı ve yaşatıldığı ortamları gördükçe ve hissettikçe özgür olurlar ve öz benlik ve özsaygıları gelişir. Özgürlükten kaynaklı tavır ve tutumları sevgi ortamını etkisi altında bırakmaz ve zorda kaldığı yerde de çözüm yine bu ortamlarda bulunur (Ay, 2015, 49; Bilgin, 1986, 21).

Aile, okul ve sosyal sistem içinde sevgi koşullu ise, özgüven sorunları ortaya çıkabilmektedir. Koşullu sevgi özellikle çok erken yaşlarda yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Anne babanın sevgisini geri çekmesi, bir çocuğun yaşayabileceği en olumsuz deneyimlerden biridir. Koşulsuz sevgi, bir anlamda kabul etmek, ilgi göstermek, onaylamak ve diğerleri ile kıyaslamamaktır. Bu şekilde, kişi ve davranış birbirinden ayrı tutulduğunda özgüveni geliştiren davranışlar desteklenebilir. Çocuğa gösterilecek sevginin değeri, niceliğinden çok niteliğine bağlıdır (Oktay ve Unutkan, 2003, 66).

3.5. Özgüven

Özgüven, bireyin kendisiyle barışık olması ve yapıp ettiklerini tartarak kendisinden memnuniyeti ortaya koymasındır. Bununla beraber özgüven değeri, dışa karşı da bireyin kendisinden emniyeti olduğuna dair bir duruş gösterip davranış sergilemesidir (Özbey, 2004, 28). Aslında özgüven tam bir psikolojik var olma sürecidir. Çünkü benlik insanı diğer canlılardan ayırt eden önemli bir bilinçtir. Bu bilinç, bireyin kim olduğunu, kendi kimliği hakkındaki beğeni anlayışını ortaya koyan bir kuvvedir. Özgüven değeri bireyin kendini önemli hissetmesinin ve her şeyin en iyisini hak ettiğini düşünmesinin sonucudur. Her birey özgüven değerine varoluşsal olarak sahiptir fakat zamanla törpülenen bir değere dönüşmüştür (Cüceloğlu, 2000, 316). Bundan ötürü yetişkinler bazen çocukların özgüvenli davranışlarını saygısızlık olarak görürler ve çocuğun özgüvenine değer verme fırsatını kaçırmaları. Eğer çocuğumuzun istekleri konusunda sergilediği kararların ve cesaretin farkına varabilesek, onun tarafını tutup, geliştirdiği özgüveni pekiştirebiliriz. Çocuğumuzun özgüvenini geliştirici tutumlardan kısaca söz edersek şunları söyleyebiliriz:

- Çocuklar istedikleri zaman ve istedikleri miktarda destek almalıdırlar. Aksi takdirde özgüven kırıklığına yol açabilir.
- Özgüven değeri ilk seferde başarılı etkinliklerde gerçekleşmez, daha çok deneme yanılma etkinlikleriyle gerçekleşir.
- Çocuklarımızdan mükemmel sonuçlar beklemeden onların seçimlerini desteklemeliyiz.
- Memnuniyetimizi ifade edip ve onların davranışlarını düzeltmekten veya eleştirmekten kaçınmalıyız.
- Çocuğumuzu övmekten kaçınıp, bunun yerine çocuğumuzun ifade ettiği duyguları yansıtır ve neşesini paylaşalım.
- Çocuğumuzla ilgili planlarımızdan vazgeçip ve ona olduğu haliyle değer vermeliyiz.
- Elinizden geldiğince çocuğunuzun ifadelerine ve seçtiği yola karşı çıkmaktan kaçınınız
- Çocuğumuzu başkalarıyla kıyaslamaktan kaçınmalıyız (Aldort, 2010, 216-217) şeklinde sıralayabiliriz.

Aşırı himayeci olmak, çocuklarda özgüven eksikliğine sebebiyet verir. Birtakım ebeveynler kaç yapalım derken göz çıkarmaktadır. Çocukları iyi yetiştirelim derken gereksiz korumacı refleksler sergilenmektedir. Aşırı şefkat ve sevgi ile çocukları boğan aileler, çocuklarına ait tüm yükümlülükleri üstlenirler. Örneğin bir sorumluluğu çocuk yapması gerekirken anne-baba yapar, onun adına düşünmekten tutun onun yerine ödevlerini yapmaya kadar devam eder. Buradaki tek doğru iyi niyettir. Ancak hatalı bir iyi niyettir. Buradaki risk ise çocuklar kendi problemlerini kendileri olarak bir ömür çözememe durumlarıdır. Böyle bir beceri kazanılmadığı için onlar için ne olduğu dahi bilinmez. Hangi sorumluluk ve sorunla karşılaşarsa karşılaşsın sıkıştığı yerde "ben üstesinden gelemem" duygusu oluşur. Böyle olunca da doğal olarak özgüven azalmış/azaltılmış olur. Çocuklar kendilerine güvenleri pek yoktur, kendilerini sürekli yetersiz hissederler ve ebeveynlerine sormada da pek bir şey yapamazlar. Oysaki özgüven kazandıracak birtakım sorumluluklar alabilecek çocukların eğitiminde bebeklikten itibaren gelişim evresine göre onlara küçük küçük görevler vermek, bazı tercihleri onlara bırakmak, seçim haklarının olduğunu fark ettirmek gibi egzersizlerle onların özgürlüğünü ve özgüvenini arttıracaktır (Günalp, 2007, 29).

Okulöncesinde, özgüven doğrudan sorumluluk yeteneğiyle ilişkilendirilmektedir. Çünkü çocuklar sorumluluklarını taşıdığını ve bir şeyler başardığını gördükçe mutlu olacak ve kendine güveni artacaktır. Ancak sorumlulukları yerine getirmek ve başarıya ulaşmak için bazı yaşamsal tecrübeler ihtiyacı vardır. Çocuğun kendine olan güven duygusunu pekiştiren bir diğer etken ise arkadaş grubunun etkisidir. Arkadaşları tarafından benimsenen, arkadaşlarına gösterecek hünerleri olan bir çocuk, onların arasında avantajlı bir duruma gelir. Sosyal kabul görmekle kendine güven kazanır. Arkadaşları tarafından reddedilen çocuk sinirli ve kızgın olur. Özgüven değeri insanın varlıkla tanıştığı ilk günden itibaren başlar, bir sonraki evrelerde daha da somutlaşır ve dokuz-on yaşlarına kadar etkisini sürdürür. Ancak insanın tüm yaşam süreçlerinde devam eden hareketli bir olgudur. Ergenlik özgüvenin biçim kazandığı ve yorumlandığı bir zaman dilimidir. İlklerde çocuklardaki neredeyse her şeyde özgüven kazandıran yönlendirmeler ailelerden kaynaklı iken, okulla birlikte öğretmen ve arkadaş grubunun da etkisi oluşmaya başlayacaktır. Özgüven değeri kişisel farklılık gösteren komplike bir değerdir (Günalp, 2007, 30). Kişiyi özgü olarak iş özgüven veya dış özgüven fazla gelişmektedir. Örneğin, soyut çaba ve başarılar takdir görürken, somut görünümlü olanlar eleştirilirse, o vakit özgüven gelişimi çatalaşacak ve bazı yönlerini kaybedecektir.

3.6. Yardımlaşma-İşbirliği

Yapılan çalışmalar, arkadaşlık ilişkileri ve dayanışmanın, duyuşsal, bilişsel ve sosyal gelişim üzerinde etkili olduğu ve çocukların uyumunu kolaylaştırdığı gözlenmiştir (Beyazkürk ve dğr., 2007, 13-26). İnsanoğlunun bir diğetine duyduğu ihtiyaç, onların birbirlerine yardım elini uzatmayı zorunlu hale getirmiştir. Yardım elini uzatmak aynı zamanda toplumsal bir varlık olmanın da gereğidir. Aksi mümkün görünmemektedir.

İşbirliği ise, insanın belirli hedefler ve menfaatler merkeze alınarak başka insanlarla emek, beceri, bilgi ve deneyimin ortak bir zeminde paylaşımıdır. Böyle bir davranış önemlidir, demokratik ve sosyal toplumların de karakteristik özelliğini yansıtır. Çünkü işbirliği değerini edinen çocukların, toplumsal uyum sorunları azdır. Ayrıca toplumsal rolleri gereği de sorumluluk ve görev üstlenir, bunları aktif ve etkin bir şekilde ifa ederler. Okulöncesinde ilkin edinilen işbirliği gerçekleştirilen grup etkinliklerinde kazandırılır. Grup bağlılığı ve grubun bir parçası olduğunu fark etmesi için çocuğun işbirliği yapması gerekir. Çocuğun sosyal uyumunu sağlayan işbirliği aynı zamanda çocuğun öğrenmesi ve becerilerini geliştirmesi için de gereklidir (Aslan, 2008; Koçyiğit ve Kayılı, 2008, 511-516). Çocuk, yetişkin olarak öğretmeni, yaşıtı olarak arkadaşlarıyla oynadığı oyunlar sırasında grupta rol alma, grubun etkili bir üyesi olma ve önderlik etme gibi davranışlar göstererek işbirliği yapmayı kazanmaya ya da pekiştirmeye çalışır.

Çocuklara gerçek mutluluğun karşılık beklemeksizin ve iyilik yaparak yapılan davranışlardan kazanıldığı öğretilmelidir. Çocuklarda empati geliştirilerek de yardımlaşma ve işbirliği kazandırılabilir. Empatiyle çocuklar, diğ çocukların hissettiklerini, ihtiyaçlarını anlamaya başlayacaklardır. Bu da onları sosyal ortamlarında duyarlı hale getirecek ve akranları için çaba göstermeye yönlendirecektir. Çocuklar yaşamın çok erken döneminde diğ insanlarla birlikte yaşama becerisini kazanırlar. Onlar paylaşma, işbirliği ve yardımlaşma becerilerini kazandıkça, sosyalleşme sürecinde ilerleme sağlarlar. Çocuklar büyüdükçe davranışlarının biçimlenmesinde akranların etkisi giderek artar. Çocuklar bireysel yaşantıları sırasında hem işbirliği, yardımseverlik gibi olumlu davranışları hem de saldırganlık gibi olumsuz davranışları edinirler (Arıkan, 2011, 84). Çocuklar, başkalarıyla işbirliği yapabilecek duruma geldiklerinde, iletişim kurarak grup oyunlarına katılırlar. Grup oyunlarında ortak hedefte herkesin rolleri vardır ve oyunlar birlikte oynanır. İşbirliğine dayalı oyunların en önemli sebeplerinden biri, düşünce ve uygulamada çocuklara bir başkasının da olduğunu fark ettirmektir. Bundan hareketle çocuklar oyuncak, düşünce, duygu ve kişisel roller gibi kendilerine ait olduğunu düşündükleri birçok şeyde paylaşımaya giderler (Bayhan ve Artan, 2004, 18). Bu tür etkinlikler grup şeklinde oynamaya ve oyun esnasında karşılıklı konuşmaya yönlendirir (Oktay ve Unutkan, 2003, 65).

Çocuklarda işbirliği davranışını geliştirmek için, evde ve okulda işbirliği yapma fırsatları sağlanmalıdır. Bunun için, çocukların bir diğetini fark ettiği ve onları işbirliğine götüren oyunlar tercih edilmelidir (Oktay ve Unutkan, 2003, 66). Ayrıca yarışmalı oyunlara çok sık yer verilmemesine dikkat edilmelidir. Daha çok oynanan oyunlar çocukların birbirlerine yardım edebilecekleri yardımlaşma duygusu gelişmesi açısından planlanmasına dikkat edilmelidir.

3.7. Dürüstlük

Dürüstlük değeri, güven, saygı, eşitlik, adalet, hakikati ortaya koyma, haklılığı esas almak gibi olguları kapsayan değersel bir kavramdır. Çocuk dünyaya geldiğinde doğru, yanlış kavramlarını ya da uyması gereken kuralları bilmez. Bu kavramlar, çocukta ahlak bilincinin gelişmesiyle gerçek anlamlarını bulur. Doğru ve yanlış kavramlar, çocuğun günlük yaşamında izin verilen ve yasaklanan durumlar sayesinde oluşur. 5-6 yaş grubu çocukları yetişkinlere yönelerek onlar gibi olmak isterler ve kendilerine söylenenleri doğru kabul ederler. Okul öncesi dönem çocuklarının doğru ve yanlış hakkındaki görüşleri oldukça somuttur. Çocukların kurallara saygısı çok katıdır. Onlar için iyilik, itaat etmek ve kurallara uymaktır. Çocukların yaklaşık 5-8 yaşları arasında kavramları değişmeye başlar. Anne babadan öğrenilen doğru-yanlış ve iyi-kötü anlayışı zaman içinde düzenlenir. 9-11 yaşlar arasındaki çocuklarda, dürüst ve adil davranmaya karşı güçlü bir duyarlılık vardır (Oktay ve Unutkan, 2003, 66-67).

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren çevrelerindeki doğru ve yanlışlar hakkında bilgi edinirler. Saygılı ya da saygısız davrandıklarında, bu yanlış ve doğruları hatırlarlar. Her çocuk kendi değer sistemini oluşturur ve oluşturduğu bu ahlaki değerlerin ne kadar saygın olduğunu bilme gereksinimi duyar. Bu yüzden, çocuklarla birlikte çalışılırken onların değerlerine saygı gösterilmelidir. Çocuğun dürüstlük davranışını benimsemesinde, anne babanın davranışı, hareketleri, tutumu, disiplin anlayışı kadar çocuğun zekasının ahlak kurallarını kavrayacak kadar gelişmesi önemlidir. Çocuklar her gün çevrelerinde maalesef

dürüst olmayan örneklerle karşılaşırken, onlara dürüstlüğü öğretmek gerçekten zor bir iştir. Çocuklara gerçek yaşam, televizyon vb. Okul öncesi dönemde değerler eğitimi çocukların ilgileri, tarzları ve kişilik özellikleri birbirinden farklıdır. Onların bireysel farklılıklarına saygı gösterilmelidir. Çocuklar doğru ve yanlışları aile, okul, arkadaş grubu gibi çevresel faktörlerden edindiği izlenimlerden öğrenmektedir. Örnekler üzerinden dürüstlük ve dürüst olmama durumuna ilişkin neden sonuç ilişkileri gösterilmelidir. Bir durumda çocuğa değer verip yeniden başlamak için şans verilmelidir. Çocuğun doğru davranışı benimseyip özümsemesi ve baskı altında olmadığı zamanlarda da doğru olanı seçmesi için irade güçlendirilmeli ve özdenetim geliştirilmelidir (Arıkan, 2011, 84, 87-88). Küçük çocuklar benmerkezci düşüncenin ve hayal güçlerinin etkisiyle bazı konuları abartabilirler. Böyle durumlarda çocuklar yalancılıkla suçlanmamalı ve doğruyu söyleme konusunda güvenilebileceği bir ortam yaratılmalıdır. Ayrıca, çocuklara doğruluk ve dürüstlük konusunda model olarak olumlu yaşantılar sağlanmalıdır.

Dürüst insan, şüphesiz kişisel bir bütünlük içerisindedir. Yani niyeti düşüncesi ve duygusu, davranışlardan kopuk değildir. Bunlar tutarlı bir bütünlük gösterir. Böyle konuşup şöyle davranmaz. Dürüst bir insan kendi inandığı temel, değerler çerçevesinde niyetler oluşturur, hedefler koyar, düşünür, düşüncesiyle tutarlı davranır. Dürüstlük ve güven el ele gider. Dürüst olmak, güvenilir olmak ve adil olmak, hepsi bütünleştirerek bir şahsiyet oluşturur. Yani aslında bu değerler birbirinin tamamlayıcılarıdır. Birbirleriyle bağlantılıdır. Çocuklarımıza bu değerleri öğretmenin en güzel yolu iyi bir model olmakla başlayıp iyi yaşantılar sunmakla gerçekleşir.

3.8. Barış

Johnson ve Johnson (2003) barışı, savaş ve çekişmenin yokluğu olarak tanımlamışlardır. Hükümetler arasındaki karşılıklı anlaşmanın ya da ortak amaçları gerçekleştirmek için beraberce çalışmanın barış kavramı içerisinde ele alınabileceğini belirtmişlerdir. Çatışmaların yapıcı şekilde çözümlenmesinin barış için önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Barışı anlamak için aynı zamanda savaşı, işbirliğini ve çatışmayı da anlamak gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca barış; her insanın, diğer insanların haklarını kazanabilmeleri için gerekli sorumlulukları üstlenmeleriyle sağlanabilir. Anlaşmazlıkları, zıtlıkları ve kişiler arasındaki çeşitliliği makul görmektir. Lyon ise barışı; önyargıların, haksızlıkların, düşmanlıkların olmadığı ya da engellendiği bir ortam oluşturabilmek ve bu ortamda barışı başarabilmek ve yaşamaktır (Aktaş ve Safran, 2013, 131-150).

Öte yandan barışın kavramsal iki boyutu vardır. İlkinde ortamı kavga-görültü ve şiddetten arındırmak hedeflenir. Zaten böyle bir ortamda barış doğal seyrinde mecrasını bulacaktır. İkinci boyutta, toplumsal adalet sorunlarını çözdükten sonra çatışan taraflar için eşit koşullarda anlaşma ve uzlaşma yoluna gitmektir. Ortak amaçların ve çıkarların belirlenerek barışın sağlanmasını gerektirir. Yine bu boyutta eğer insanlar arasındaki ilişkiler pozitif bağlılık olarak karakterize edilirse barış kendine yer edinir. Böylelikle barış ilk etapta savaşın ve şiddetin olmaması durumu olarak tanımlanabilir. Erich Fromm'a göre barış, bütün insanların kardeşçe bir anlaşma halinde bulunmasıdır. Çünkü barış salt bir çatışmasızlık durumu değildir, aynı zamanda çatışanların karşılıklı olarak birbirlerinden emniyet ve güven hissetmeleridir. İnsan olmanın ve gelişmiş medeni toplum olmanın da gereği budur. Bundan sonraki adım ise sevgi içinde yaşamak olacaktır (Fromm, 1966, 197-198).

Barışsever insan her çeşit düşmanlıktan nefret eder. İki şekilde barışsever olunur Biri, insanın kendi kişiliğiyle barışık olma isteği ile, diğeri başkalarıyla barışık olmasıdır (Kant, 2003, 225). Freud'a göre, insan doğasında bulunan saldırganlık eğiliminden kolay vazgeçmeyecektir. Bundan hiç rahatsızlık bile duymazlar (Mitscherlich, 1996, 221-36). Benzer şekilde görüş bilirten filozoflar da vardır. Örneğin, Russell, savaşların ancak psikolojik motiflerle insanın saldırganlığınının açıklanabileceğine inanır. Karl Popper da, saldırganlık faktörünü yadsımamakla birlikte, modern çağda yaşanan çoğu savaşın, saldırganlıktan çok, saldırganlığa karşı duyulan korkudan çıktığını ileri sürer. Russell'a göre, modern savaşlar, ya komplo korkusuyla başlatılan ideolojik savaşlardır ya da kimsenin istemediği, fakat böyle bir korku sonucunda kendiliğinden patlak veren savaşlardır (Popper, 2001, 195).

Çocukların barış değerini edinerek büyümelerinin ayrı bir önemi vardır. Günümüzde artan şiddet türleri ve olaylarından ötürü barış değerine olmazsa olmaz gereksinim doğacaktır. Tüm çocuklar, güven, barış, huzur, aile ve ülke ortamında bir yaşam sürdürmeyi hak ederler. Tüm bunlarla birlikte, çatışma çözme becerisi de çocuklara kazandırılmalıdır. Gordon (2005)' göre çatışma, insanlar arasında ters giden ilişkiler, beklentilerin engellere takılması ve kültürel uyumsuzluklar etrafında toplanmaktadır (İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2011, 20). Barış bir değer olarak eğitime taşınırken, öfke kontrolü, empati, sorun giderme gibi

kazanımlar da öğretilmelidir. Bu beceriler öğrenciler tarafından içselleştirilmelidir. Bu içselleştirmede uygun eğitim yöntemleri kullanılarak verilecek eğitim ile gerçekleşecektir.

Sonuç

Değer edinimi okul öncesi dönemde başlar. Değerler hakkındaki ilk bilgi ve izlenimler bebeklik döneminde edinilir. Çocukların değerler ile ilgili ilk kazanımları değer gelişimi açısından çeşitli kaynakların etkisi altındadır. Çocuklara yeni değerler pratikler kazandırılırken deneyimleri artıracak imkanlar hazırlamak değer edinimini kalıcı hale getirecektir. Bu dönemde edinilen değerler sayesinde çocuklar ilerde toplumsal ve ahlaki ilkelere mutabık pratikler sergileyecektir. Öğrencilerin belirlenen değerleri kazanmaları ve içselleştirmeleri için sadece okul ve öğretmenlerin çabası yeterli değildir. Yöneticileri bu eğitimi desteklemesi yeterli değildir. Özellikle de çocuklarımızın değer kazanımını geliştirmek için kullanabileceğimiz çeşitli yöntemler ve etkinlikler dışında ev ortamı vb gibi farklı doğal ortamlar oluşturulmalıdır.

Değerler eğitiminin, aile ve toplumun huzuru için önemli bir rolü vardır. Aile ve toplumda bulunan bireyler dini-ahlaki değer ve normlara sahip çıkabilirler. Değer edinimi konusunda aile okula destek vermeli, çocuklarına doğru bir rol model olmalıdır. aile desteği sağlanırken onların benimsediği disiplin yöntemleri önemli olmaktadır. Ebeveynler, demokratik ebeveynlik biçimini benimsemelidir. Demokratik ebeveynlikte, ebeveyn çocuk ilişkisi, sabır, ilgi, duyarlı, sıcak ve dinleme üzerinde inşa edilmektedir. Kararlarda mutlak surette çocukların da görüşleri alınmaktadır. Ayrıca bu tür anne-babalar, çocuklarından neler istediklerini onlara açıkça belirtirler, onlarla görüşmeler yapmak isterler ve çocukları için sınırlar, kurallar oluştururlar. Ayrıca bu tür ebeveynlik çocukların, ebeveyn değerlerine katılma motivasyonunu artırır; çünkü olumlu bir ebeveyn-çocuk ilişkisi vardır. Dolayısıyla aileler, değerler eğitiminin etkililiğini artıracak konumda oldukları için bu konular hakkında bilgilendirilmelidir.

Günümüzde değerler eğitimi açısından yaşanan problemlere çözüm noktasında, okul öncesi çağdan başlanarak eğitim verilmesi çok büyük önem taşımaktadır. Okul kültürü de öğrencilere pozitif davranışlar kazandırıp bu kültürü sürdürmelidir. Çünkü eğitimin en temel amaçlarından biri değer kültürünü yaşayıp yaşatarak sonraki öğrencilere aktarmaktır. Tabi okullarda değerler aktarılırken bütün bir eğitim sürecini kuşatacak formatta olmalıdır. Tüm bir eğitim sürecinde gerçekleşecek olan değerler eğitiminde öğrenciler doğal seyrinde değerleri öğrenecek ve davranışlarındaki değişiklikleri deneyimleyerek toplumsal rollerini yerine getireceklerdir.

Değer eğitimi programında, değerler öğrencilere empoze edilmemelidir. Bunun yerine değerler eğitimi sürecinde öğrencilerin özgür tercihlerde bulunmaları, tercihlerini özgürce ifade etmeleri, yaptıkları tercihlere değer vermeleri, tercih ettikleri değer edinimini içselleştirmeleri ve bu tercihlere uygun pratikler ortaya koymaları sağlanmalıdır. Ayrıca okul ortamında öğretmenler, sınıf tartışmalarına tüm öğrencilerin katılması ve öğrencileri dinleme konusunda gönüllü olarak katılımı sağlanmalıdır. Öğretmenler, öğrencilerin kişisel gelişimini etkileyecek olan küçük düşürme davranışını tercih etmemelidirler. Ayrıca ders kitapları yeniden gözden geçirilip gerekli yerler de değiştirilmeli ve öğrenmede olumlu model olma tanıtılmaya çalışılmalıdır. Bir yandan da değer edinimine yönelik metodik çalışmaların kademe kademe diğer sınıflar ve onların programların da kuşatmasını temin etmek gerekir. Bir de değerler eğitimine yönelik yöntem, teknik ve uygulamalarda değer eğitimi verecek tüm eğitimciler periyodik olarak hizmet içi eğitimden geçirilmelidir. Bunun için de şüphesiz bilinçli ve planlı bir değer eğitimine ihtiyaç vardır. Bu vb yapılacak planlı çalışmalarla okul öncesi dönemindeki çocuklara değerler eğitimi verilerek ve bu özelliklerin çocuklarda kişilik haline gelmesi sağlanarak değerler eğitimi noktasında hedeflenen amaca ulaşılabilecektir. Mutlu ve huzurlu bir toplumu yakalamak birçok eğitimin yanında en temelden başlanarak verilecek değerler eğitimi ile mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Akman, Berrin (1994). Okul Öncesi Dönemde Ahlak (Moral) Gelişimi. *Okul Öncesi Eğitimciler İçin El Kitabı*. Ed. Şule Bilir. 19-37. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Aktaş, Özgür - Safran, Mustafa (2013). Evrensel Bir Değer Olarak Barış ve Barış Eğitiminin Tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 131-150.
- Aldort, Naomi (2010). *Çocuğunuzla Birlikte Büyümek*. Çev. Arzu Birkan. İstanbul: Doğan Kitap Yapımcılık.
- Andre, Christophe - Lelord, François (2006). *Kendine Saygı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, Ramazan - Deniz - Mehmet Engin, Erişen - Yavuz, Çeliköz, Nadir (2006). *Çocukların Okula Hazırlanması (Anne-Çocuk Eğitimi) Temel Araştırması*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı Yayıncılık.

- Arıkan, Arzu (2011). Değerler Eğitiminin Tanımı, Önemi ve Kapsamı. *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi*, Ed. Arzu Arıkan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi.
- Artut, Perihan Dinç - TARIM, Kamuran (2004). Okul Öncesi Kubaşık Öğrenme Uygulamaları: Toplama İşlemine Yönelik Bir Uygulama Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/2, 1-10.
- Aslan, Evin (2008). *Drama Temelli Sosyal Beceri Eğitiminin 6 Yaş Çocuklarının Sosyal İlişkiler ve İşbirliği Davranışlarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ay, Mehmet Emin (2015). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, Mehmet Zeki (2008). *Din Öğretiminde Yöntemler*. 3.Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, Mehmet Zeki (2008). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*. 6.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balat, Gülden Uyanık (2009). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. 2. Baskı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Bayhan, Pınar San - Artan, İsmihan (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Mor-Pa Kültür Yayınları.
- Beyazkürk, Derya - Anliak, Şakire - Dinçer, Çağlayan (2007). Çocuklukta Akran İlişkileri ve Arkadaşlık. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7/26, 13-26.
- Bilgin, Beyza (1986). Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar. *Din Öğretimi Dergisi*, MEGSB 8-9, 18-29.
- Bilgin, Nuri (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolay, Süleyman Hayri - Kaymakcan, Recep (2007). *Aşkın Değer Bunalımı, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Cüceloglu, Doğan (2000). *İyi Düşün Doğru Karar Ver*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Çağlar, Adil (2003). Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Müzeyyen Sevinç. 221-239. İstanbul: Mor-Pa Kültür Yayınları.
- Çengelci, Tuba (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Dilmaç, Bülent (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Nobel Ankara: Yayın Dağıtım.
- Dinç, Berrin (2002). *Okul Öncesi Eğitimin 4-5 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimine Etkileri Konusunda Öğretmen Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Doğan, İsmail (2008). *Toplumsal Davranış Kalıpları: Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dönmezer, İbrahim (2001). *Ailede İletişim ve Etkileşim*. 3. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ekşi, Halil (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/1, 73-81.
- Fromm, Erich (1995). *Sevgi Şiddetin Kaynağı*. Çev. Selçuk Budak. Ankara: İlyas Yayınları.
- Gözütok, Şakir (2014). *Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gözütok, Şakir (2012). *Sûfi Pedagojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gözütok, Şakir (2002). *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Günalp, Ayşe (2007). *Farklı Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Özgüven Duygusunun Gelişimine Etkisi (Aksaray İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Hökelekli, Hayati (2012). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hökelekli, Hayati - Gündüz, Turgay (2007). Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri. Ed., Hökelekli, Hayati - Gündüz, Turgay. *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mxslabs - MaviKaranlık Forum (2015). Okul Öncesi Eğitim Amaç ve İlkeleri. Erişim: <http://www.mxslabs.org>.
- MEB (2010). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı (4-5-6-7 ve 8.sınıf)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2004). *İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Programı*. Ankara, M.E.B. Yayınları.
- Kant, Immanuel (2003). *Ethica: Etik Üzerine Dersler*. Çev. Oğuz Özgül. Latince: Yasemin Özcan. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Koçyiğit, Sezai - Kayılı, Gökhan (2008). Montessori Eğitimi Alan ve Almayan Anaokulu Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 55-68.
- Köylü, Mustafa (2010). *Değerler Eğitiminde Ailenin Fonksiyonu*. İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Köylü, Mustafa (2008). *Değerler Eğitimi'nde Ailenin Fonksiyonu*. Samsun: 19 Mayıs Ün. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2003). Çocuk Psikolojisi ve Gelişimi. *Farklı Gelişen Çocuklar*, Ed., A. Kulaksızoğlu. 9-56. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Loomans, Diana - Loomans, Julia (2005). *Çocuklara Öz Saygıyı ve Değerleri Öğretmenin 100 Yolu*. İzmir: Ege-Meta Yayınları.
- MEB (2005). 18. Milli Eğitim Şurası Kararları. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü (2013). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: Viza Yayıncılık.
- Mehmedoğlu, Yurdagül (2005). *Ahlaki Ve Dini Gelişim, Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor*. İstanbul: Mor-Pa Kültür Yayınları.
- MEB (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oğuzkan, Şükran - Oral, Güler. *Kız Sanat Okulları İçin Okul Öncesi Eğitimi*. 2. Baskı. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1987.
- Oktay, Ayla - Unutkan, Özgül Polat (2003). *Okulöncesi Eğitim Programı Uygulama Rehberi: Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?* İstanbul: Ya-Pa Yayınlar.
- Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü (2006). 32-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: M.E.B. Yayınları.

- Özbey, Çetin (2004). *Çocuk Sorunlarına Yapıcı Çözümler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Peck, M. Scott (1992). *Az Seçilen Yol Sevginin, Geleneksel Değerlerin ve Ruhsal Tekamülün Psikolojisine Yeni Bir Bakış*. Çev. Rengin Özer. İstanbul: Akaşa Yayınları.
- Pighin, Gerda. *Çocuklara Değer Aktarımı*. İzmir: İlya Yayınevi, 2005.
- Sağkal, Ali Serdar (2011). *Barış Eğitimi Programının İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimleri, Empati Düzeyleri ve Barışa İlişkin Görüşleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sağnak, Mesut (2004). Kişi-Örgüt Değer Uyumunu Ölçme Çalışmaları ve Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5, 101-124.
- Selçuk, Mualla (1991). Okul Öncesi Çocukta Dini Duygunun Gelişimi. *Türk Aile Ansiklopedisi I*, Ankara: Kombassan Matbaası.
- TDK (2015). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. 27.05.2015, 13:03. <http://www.tdk.gov.tr>.
- Turan, Selahattin - Aktan, Dilek (2008) Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6/2, 227-259.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Yavuzer, Haluk (2011). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapçılık.
- Yavuzer, Haluk (1982). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Yazıcı, S. (2008). İnsan Haklarının Temeli Saygıdır. *İlk Öğretmen Eğitimci Dergisi*, 19/5, 31-32.
- Yörükoğlu, Atalay (1983). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zembat, Rengin (1994). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri. *M.Ü.A.E.F Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 313-325.
- Özeri, Zeynep Nezahat (2004). *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.